

THE SITUATION OF CONSERVATION AND DEVELOPMENT OF BROCADE TEXTILE PRODUCTION UNDER THE ECONOMIC VIEW, HERITAGE CONSERVATION OF TRADITIONAL CULTURE IN DAK LAK PROVINCE

Nguyen Thi Bích Thu^a
Nguyen Thi Thuan^b

^{a,b} Vietnam Academy for Ethnic Minorities

Email: ^a thuntb@hvd.edu.vn; ^b thuannt@hvd.edu.vn

Received: 14/10/2021; Reviewed: 21/10/2022; Revised: 30/10/2022; Accepted: 04/11/2022; Released: 18/11/2022

DOI: <https://doi.org/10.54163/0866-773X/777>

Brocade weaving is a traditional craft imbued with the identity of ethnic minorities in Dak Lak province. Currently, cultural exchange between communities is easier and faster; Science and technology are changing the face of life;... have made the traditional culture of ethnic minorities facing many challenges between preserving intact or changing to develop. Traditional brocade weaving among ethnic minorities in Dak Lak province is no exception. This article contributes to the preservation of traditional brocade weaving of ethnic minorities in Dak Lak province from the perspective of cultural heritage conservation and economic perspective.

Keywords: Conservation; Ethnic minorities; Brocade weaving; Dak Lak province; Development; Cultural heritage; Tradition; Economic.

1. Đặt vấn đề

Tại các tỉnh Tây Nguyên nói chung và tỉnh Đắk Lắk nói riêng, dệt thổ cẩm là một nghề truyền thống mang đậm bản sắc của đồng bào dân tộc thiểu số (DTTS). Thổ cẩm không chỉ được dùng để làm trang phục, mà còn là sản phẩm văn hóa tộc người dùng làm kỷ vật trong hôn nhân, tang lễ, trong sinh hoạt thường ngày và trong sinh hoạt văn hóa truyền thống của cộng đồng. Nhìn vào hệ thống hoa văn thổ cẩm sẽ biết được nhân sinh quan, thế giới quan của mỗi cộng đồng về cuộc sống, vũ trụ, con người. Tuy nhiên, trong bối cảnh hiện nay, quá trình giao lưu văn hóa giữa các tộc người đang diễn ra mạnh mẽ; sự phát triển của khoa học kỹ thuật,... đã khiến nghề dệt thổ cẩm thủ công truyền thống đứng trước nhiều khó khăn, thách thức để bảo tồn, phát triển. Nghề dệt thổ cẩm truyền thống của đồng bào DTTS ở tỉnh Đắk Lắk cũng không là ngoại lệ. Nhiều năm qua, tỉnh Đắk Lắk cũng đã ban hành nhiều chủ trương, chính sách để hỗ trợ nghề dệt thổ cẩm của đồng bào DTTS nhưng cho đến nay, chưa đạt được hiệu quả như mong muốn. Do vậy, “Nghiên cứu thực trạng nghề dệt thổ cẩm ở tỉnh Đắk Lắk, đề xuất giải pháp bảo tồn và phát triển” được phê duyệt thực hiện cho thấy nỗ lực của tỉnh Đắk Lắk trong bảo tồn, phát huy tinh hoa nghề dệt thổ cẩm của đồng bào DTTS trong bối cảnh hiện nay. Bài viết này là một phần kết quả nghiên cứu thuộc công trình nghiên cứu trên được nhóm tác giả thực hiện trong giai đoạn 2020-2022.

2. Tổng quan nghiên cứu

Bảo tồn, phát triển di sản văn hóa truyền thống của cộng đồng DTTS Việt Nam, trong đó có nghề dệt thổ cẩm truyền thống không phải là một vấn đề mới được đặt ra hiện nay. Trong những năm qua, đã có nhiều tác giả nghiên cứu về bảo tồn, phát triển nghề dệt thổ cẩm truyền thống của đồng bào DTTS tại các tỉnh Tây Nguyên nói chung, trong đó có tỉnh Đắk Lắk nói riêng. Có thể kể đến “Lộ trình nghề thổ cẩm Tây Nguyên: Đào Nguyên (1998), “Di sản văn hóa các DTTS”; Trần Văn Bình (2004), “Văn hóa các dân tộc Tây Nguyên thực trạng và những vấn đề đặt ra”; Linh Nga Niê K’Đăm (2014), “Nghề thủ công truyền thống của các dân tộc Tây Nguyên”; Tôn Nữ Ngọc Hạnh, Huỳnh Ngọc Thu (2019), “Nghiên cứu, bảo tồn và phát huy nghề dệt thổ cẩm các DTTS tỉnh Đắk Nông”;... Các công trình nghiên cứu trên, từ nhiều góc nhìn khác nhau, đã khái quát lên một bức tranh tổng thể về nghề dệt thổ cẩm truyền thống của các DTTS ở Tây Nguyên từ truyền thống đến hiện đại; với nhiều khó khăn, thách thức để bảo tồn và phát huy trong bối cảnh hiện nay. Kế thừa và phát triển thành tựu của những tác giả đi trước, trong phạm vi bài viết này, chúng tôi tập trung nghiên cứu về bảo tồn, phát huy nghề dệt thổ cẩm của các DTTS ở tỉnh Đắk Lắk dưới góc nhìn di sản văn hóa và kinh tế. Qua bài viết, nhóm tác giả mong muốn sẽ mang đến thêm một giải pháp để bảo tồn, phát triển nghề dệt thổ cẩm truyền thống của các DTTS ở tỉnh Đắk Lắk trong bối cảnh hiện nay.

3. Phương pháp nghiên cứu

Phương pháp chính được sử dụng trong bài viết này là điều tra xã hội:

- Địa bàn nghiên cứu: Các địa bàn có đông dân tộc Ê-đê, Gia-rai, Mnông cư trú truyền thống; mỗi huyện/thành phố chọn 01 xã/thị trấn để khảo sát, là: Xã Ea Kap (Thành phố Buôn Ma Thuột), xã Ea Tul (huyện Cư M'gar), xã Yang Tao (huyện Lắk), xã Yang Mao (huyện Krông Bông), thị trấn Ea Súp (huyện Ea Súp).

- Dân tộc khảo sát: Các dân tộc tại chỗ (Ê-đê, Mnông, Gia-rai)

- Số phiếu khảo sát: Phụ nữ DTTS (360 phiếu); Cán bộ xã, huyện, tỉnh (255 phiếu); Doanh nghiệp liên quan đến nghề dệt thổ cẩm (55 phiếu). Tổng số phiếu khảo sát: 670 phiếu.

Ngoài ra, phương pháp chuyên gia, phỏng vấn sâu, điền dã dân tộc học, kê thừa tài liệu thứ cấp,... cũng được nhóm tác giả sử dụng ở mức độ phù hợp.

4. Kết quả nghiên cứu

4.1. Địa bàn nghiên cứu

Đắk Lắk là địa phương có đông đồng bào DTTS cư trú. Tính đến 01/04/2019, toàn tỉnh có 50 dân tộc cư trú, tổng dân số là 1.869.322 người. Dân tộc Kinh chiếm đa số với 1.202.000 người; 49 DTTS có 667.322 người, chiếm 35,7%. Trong các dân tộc tại chỗ, dân tộc Ê-đê: 351.278 người, Mnông: 48.505 người, Gia-rai: 20.495 người. Ngoài ra, là các dân tộc di cư từ nơi khác đến như, dân tộc Dao: 17.479 người, Mông: 39.241 người, Nùng: 75.857 người, Mường: 15.656 người, Thái: 19.709 người, Tày: 53.124 người. Các dân tộc còn lại có số dân vài người đến vài trăm nghìn người. Do điều kiện về thời gian, kinh phí, nên không thể thực hiện nghiên cứu trên phạm vi toàn tỉnh, với 49 dân tộc; chỉ chọn điểm 05 huyện/thành phố là Thành phố Buôn Ma Thuột (dân tộc Ê-đê), các huyện: Cư M'gar (dân tộc Ê-đê), Lắk (dân tộc Mnông), Krông Bông (dân tộc Mnông), Ea Súp (dân tộc Gia-rai) với 3 dân tộc tại chỗ Ê-đê, Gia-rai, Mnông để nghiên cứu về nghề dệt thổ cẩm truyền thống của các DTTS. Kết quả điều tra xã hội học, điền dã dân tộc học, xây dựng hình tại các địa bàn trên là căn cứ quan trọng để nhóm đưa ra những nhận định, đánh giá về trạng bảo tồn, phát triển nghề dệt thổ cẩm truyền thống của đồng bào DTTS của tỉnh Đắk Lắk dưới góc nhìn di sản văn hóa và kinh tế.

4.2. Trạng thái bảo tồn, phát triển nghề dệt thổ cẩm ở cộng đồng dân tộc thiểu số của tỉnh Đắk Lắk

Nghề dệt thủ công truyền thống, khởi nguồn từ nền kinh tế "tự cung, tự cấp" trong lịch sử hình thành và phát triển loài người. Ban đầu, phụ nữ dệt thổ cẩm để phục vụ cho nhu cầu của các thành viên trong gia đình, bảo vệ con người trước khí hậu khắc nghiệt của tự nhiên. Đồng thời, để giúp con người

tránh được kẻ thù, thú dữ, phụ nữ các dân tộc ở Tây Nguyên, khi dệt đã chọn màu sắc chủ đạo của thổ cẩm là màu tối (đen, xanh, tím than, chàm,...), gần với màu của đất, của rừng. Sự pha trộn, kết hợp màu sắc, hoa văn trên mỗi tấm vải thổ cẩm thể hiện sự khéo léo, cần cù, sáng tạo của phụ nữ DTTS. Quá trình từ trồng bông, kéo sợi, nhuộm, dệt,... cho đến khi thành một tấm vải thổ cẩm phù hợp may váy, áo, khố, mền mất đến vài tháng. Hệ thống hoa văn trên vải thổ cẩm là thế giới tự nhiên sinh động xung quanh mỗi cộng đồng được mô phỏng, cách điệu, như: móc câu, con nhện nước, con cua, cái lao, cây cung, con chim, hạt dưa,... Điều đáng nói ở đây, mảnh vải thổ cẩm là vật chất, nhưng kỹ thuật dệt lại là truyền miệng, hoàn toàn phụ thuộc vào tài năng, sự sáng tạo, trí nhớ của người phụ nữ khi dệt. Để dệt thành thạo, phụ nữ dân tộc thiểu số phải được bà, mẹ truyền dạy hàng ngày, từ năm này sang năm khác. Do đó, có thể nói rằng, mỗi mảnh vải thổ cẩm không chỉ là sản phẩm khéo léo, tinh xảo của người phụ nữ, mà còn là di sản văn hóa phi vật thể cần được giữ gìn, bảo tồn. Nhìn vào hoa văn, màu sắc chúng ta có thể nhận diện được đó là của dân tộc nào.

Theo thời gian, khoa học kỹ thuật phát triển, kinh tế thị trường vuron đến các buôn làng xa xôi, giao lưu văn hóa giữa các vùng miền dễ dàng; những sản phẩm thủ công truyền thống (dệt, đan lát, gốm sứ,...) được thay thế dần bằng những sản phẩm công nghiệp chất liệu kim loại, nhựa, nilon,... Hình ảnh những người phụ nữ DTTS cặm cụi bên những khung dệt, thấp thoáng sau ô cửa sổ trên nhà dài, nhà sàn ngày càng vắng bóng. Thay thế cho những trang phục thổ cẩm thủ công là những chiếc váy, áo, mền,... được may bằng vải thổ cẩm dệt công nghiệp; là những chiếc áo sơ mi, quần tây, váy đầm hiện đại xuất hiện phổ biến ở vùng đồng bào DTTS. Chỉ còn một số ít những người già, trung niên là vẫn thường xuyên mặc trang phục có hoa văn truyền thống, nhưng vải là thổ cẩm may công nghiệp giá thành chỉ vài chục đến vài trăm ngàn một bộ ngoài thị trường. Theo số liệu khảo sát của nhóm tác giả với phụ nữ Ê-đê tại xã Ea Kao (Thành phố Buôn Ma Thuột), ở thời điểm hiện nay, chỉ 30,4% phụ nữ Ê-đê ở độ tuổi từ 26-40 tuổi còn biết dệt thổ cẩm thủ công truyền thống. Tương tự ở phụ nữ Mnông (huyện Krông Bông) và phụ nữ Gia-rai (huyện Ea Súp) lần lượt là 37,1% và 23,2%. Số người biết dệt ở độ tuổi trên 60 tại Thành phố Buôn Ma Thuột, Krông Bông, Ea Súp còn lại rất ít, lần lượt là 37,3%, 14,4% và 26,3%. Để lý giải cho việc phụ nữ DTTS ngày càng ít người biết dệt thổ cẩm thủ công, chúng tôi đã khảo sát về việc truyền nghề của các bà, các mẹ, các chị đối với con em mình. Kết quả cho thấy, có đến 88,2% phụ nữ Ê-đê ở xã Ea Kao (Thành phố Buôn Ma Thuột) cho biết không còn được truyền dạy; ở phụ nữ Mnông xã Yang Tao (huyện Lắk) và phụ nữ Ê-đê xã Ea Tul (huyện Cư M'gar) lần lượt là 69,4% và 76,6%. Nguyên nhân dẫn đến việc truyền

đay nghề dệt thổ cẩm thủ công truyền thống của các thế hệ trong cộng đồng bị đứt gãy có nhiều nguyên nhân. Tại huyện Cư M'gar, có 57,1% ý kiến phụ nữ Ê-đê cho là do người dân không còn sử dụng sản phẩm được làm ra từ thổ cẩm của dân tộc mình, 85,7% ý kiến cho rằng thời gian làm ra một sản phẩm dài nên không phải ai cũng có đủ thời gian dệt, 75,5% phụ nữ Ê-đê lý giải giá thành đắt hơn nhiều so với các loại vải tương tự trên thị trường nên không có tiền để mua. Ở huyện Ea Súp, 97% phụ nữ dân tộc Gia-rai cho rằng lý do nghề dệt thổ cẩm mai một là bởi giá thành đắt so với các loại vải tương tự trên thị trường. Giá thành đắt, người dân trong cộng đồng không còn sử dụng các sản phẩm dệt thủ công nên nghề dệt thổ cẩm truyền thống mai một cũng là các nguyên nhân được phụ nữ dân tộc Mnông (huyện Lắk, huyện Krông Bông), phụ nữ Ê-đê (Thành phố Buôn Ma Thuột) đồng tình. Những con số nêu trên, đã phần nào cho thấy hiện trạng bảo tồn, phát triển nghề dệt thủ công truyền thống của các dân tộc tại chỗ Đắk Lắk đang gặp nhiều khó khăn, thách thức, vượt khỏi năng lực của cộng đồng.

Nhằm mang đến một cái nhìn đa chiều hơn về nguyên nhân mai một của nghề dệt thổ cẩm truyền thống, chúng tôi đã thực hiện khảo sát cán bộ cấp xã, huyện tại 5 huyện của tỉnh Đắk Lắk - nơi có các dân tộc Ê-đê, Mnông, Gia-rai cư trú tập trung lâu đời (ở các huyện/thành phố gồm Krông Bông, Lắk, Cư M'gar, Thành phố Buôn Ma Thuột, Ea Súp) và một số sở, ngành có liên quan (Văn hóa - Thể thao và Du lịch, Ban Dân tộc, Sở Nông nghiệp và Phát triển nông thôn, Công thương, Hội Liên hiệp phụ nữ tỉnh). Kết quả là 56,7% cán bộ huyện Cư M'gar cho là mẫu mã chưa hợp thị hiếu người tiêu dùng, 53,3% ý kiến lý giải do nguyên liệu dệt truyền thống không còn, chỉ có 36,7% cho nguyên nhân do người dân không còn sử dụng sản phẩm thổ cẩm truyền thống (váy, áo, khố, mền,...). Tại huyện Ea Súp, 42,9% cán bộ được hỏi cho nguyên nhân mai một là do thời gian làm ra sản phẩm dài, các nguyên nhân khác như: giá thành đắt, người dân không sử dụng, chưa cải tiến mẫu mã, nguyên liệu truyền thống không còn,... tỷ lệ cho ý kiến đồng ý thấp ở khoảng từ 11 - 20% người được hỏi. Kết quả thăm dò ý kiến cán bộ huyện Krông Bông về nguyên nhân mai một là do thời gian làm ra một sản phẩm dài (65,7%), nguyên liệu truyền thống dệt không còn (57,1%). Từ góc nhìn của các cơ quan quản lý cấp tỉnh, nguyên do giá thành đắt có 57,8% ý kiến đồng tình, 48,9% người được hỏi trả lời do mẫu mã không hợp thị hiếu người tiêu dùng và 51,1% ý kiến do thời gian làm ra một sản phẩm dài.

Song song với quá trình khảo sát bằng phiếu điều tra, nhóm tác giả đã thực hiện nhiều cuộc điều tra tại cộng đồng các DTTS như Ê-đê, Mnông, Gia-rai để tìm hiểu về thực trạng bảo tồn, phát triển nghề dệt thổ cẩm của các dân tộc thiểu số ở tỉnh Đắk Lắk.

Năm 2009, UBND tỉnh Đắk Lắk đã phê duyệt thành lập 15 Hợp tác xã (HTX) dệt thổ cẩm trong toàn tỉnh. Đến nay, sau gần 20 năm, chỉ còn vài HTX dệt thổ cẩm thủ công truyền thống của tỉnh Đắk Lắk còn hoạt động nhưng cũng lay lắt, cầm chừng, là: HTX Dịch vụ nông nghiệp và thổ cẩm Ea Tul (huyện Cư M'gar), HTX Thổ cẩm Tong Bông (xã Ea Kao, Thành phố Buôn Ma Thuột) và một vài tổ hợp tác rải rác trong toàn tỉnh ở các huyện gồm Ea Kar, Krông Năng, Lắk,... Một phụ nữ Ê-đê, thành viên HTX thổ cẩm Tong Bông cho biết: *"Hiện nay, đầu ra cho sản phẩm rất khó khăn, do chị em chỉ biết may váy áo truyền thống, chưa biết may những trang phục hiện đại hơn phù hợp với nhu cầu của thanh niên bây giờ như áo sơ mi kết hợp vải thổ cẩm; váy đầm; cũng chưa biết làm các sản phẩm lưu niệm đẹp cho khách du lịch"*. Một phụ nữ Mnông, tại Tổ hợp tác dệt thổ cẩm Yang Tao (huyện Lắk) cũng cho biết: *"Trong buôn có một số người già vẫn dệt vải để may váy, áo, mền và làm một ít giỏ xách, ba lô, ... Nhưng do người già không biết tiếng phổ thông, rồi quen dệt theo cách từ xưa của bà mẹ nên dệt chậm, rất lâu mới xong một tấm vải. Giá một tấm thổ cẩm vì thế rất đắt, bán được ít, thu nhập thấp. Nên chỉ khi rảnh rỗi các bà mới dệt để cho gia đình mình dùng là chủ yếu. Thỉnh thoảng mới bán cho người trong buôn"*.

Số liệu khảo sát và phỏng vấn người trong cuộc, các nhà quản lý, chính quyền địa phương các cấp đã phản ánh thực tế nghề dệt thổ cẩm truyền thống của các dân tộc thiểu số ở tỉnh Đắk Lắk mai một là hiện hữu, do nhiều nguyên nhân khách quan và chủ quan. Có nguyên nhân từ phía người dân trong cộng đồng không còn mặn mà, tha thiết với nghề dệt truyền thống, với trang phục truyền thống - di sản văn hóa vật thể của dân tộc không còn được gìn giữ; có nguyên nhân mẫu mã, kiểu dáng vải thổ cẩm thủ công không đủ sức cạnh tranh trong nền kinh tế thị trường; cũng có lý do từ phía quản lý nhà nước khi vùng nguyên liệu không còn,... Cho nên, để bảo tồn nghề dệt thổ cẩm thủ công truyền thống cho các dân tộc thiểu số của tỉnh Đắk Lắk trong bối cảnh hiện nay, không chỉ cần sự vào cuộc của các cấp chính quyền, các cơ quan quản lý địa phương; mà còn là nâng cao nhận thức của người dân về sự cần thiết bảo tồn di sản văn hóa của cộng đồng.

4.3. Giải pháp bảo tồn, phát triển nghề dệt thổ cẩm thủ công truyền thống dưới góc nhìn kinh tế, bảo tồn di sản văn hóa truyền thống tại tỉnh Đắk Lắk

Nguyên nhân, hiện trạng mai một nghề dệt thổ cẩm truyền thống của các DTTS ở tỉnh Đắk Lắk đã được chúng tôi trình bày ở trên. Vấn đề đặt ra là bảo tồn và phát triển thế nào để nhìn vào mỗi chiếc áo, váy, hoa văn, chúng ta vẫn có thể nhận ra dấu ấn văn hóa của mỗi dân tộc? Phát triển thế nào để mỗi sản phẩm được làm từ thổ cẩm thủ công truyền thống có thể vượt ra ngoài phạm vi cộng đồng để nhiều người biết đến hơn? Làm sao để phụ nữ dân tộc

Ê-đê, Mnông, Gia-rai,... có nguồn thu nhập ổn định từ nghề dệt thổ cẩm truyền thống? Đây là những câu hỏi không dễ trả lời trong bối cảnh khoa học công nghệ, giao lưu văn hóa, kinh tế thị trường phát triển như vũ bão hiện nay. Con người ngày càng “sống vội” hơn, ít có thời gian để tìm hiểu sâu sắc về những giá trị văn hóa tốt đẹp của cộng đồng. Sự phát triển của các loại hình văn hóa hiện đại, truyền thông đa phương tiện, mạng xã hội đã ảnh hưởng không nhỏ đến văn hóa truyền thống. Ngày càng có nhiều thanh, thiếu niên DTTS không quan tâm đến văn hóa truyền thống của dân tộc mình,... Để góp phần thúc đẩy, lan tỏa, bảo tồn giá trị văn hóa truyền thống của các DTTS trong bối cảnh hiện nay, Nghị quyết đại hội Đảng bộ tỉnh Đắk Lắk nhiệm kỳ 2020-2025 xác định rõ “Giữ gìn, phát huy bản sắc văn hóa dân tộc, chăm lo đời sống vật chất, tinh thần cho nhân dân, nhất là đồng bào các DTTS” là một nhiệm vụ quan trọng. Cụ thể hóa nghị quyết trên, Sở Văn hóa - Thể thao và Du lịch tỉnh Đắk Lắk đã xây dựng đề án cụ thể về vực dậy nghề dệt thổ cẩm của các DTTS của tỉnh như: Hỗ trợ vốn, máy móc, mở các lớp tập huấn nâng cao tay nghề cho phụ nữ dân tộc thiểu số; tạo điều kiện để các HTX, tổ hợp tác dệt thổ cẩm tham gia vào các hoạt động xúc tiến thương mại trong và ngoài tỉnh; tổ chức các cuộc thi khởi nghiệp cho phụ nữ, thanh niên dân tộc thiểu số,... Sự nỗ lực của tỉnh và cơ quan quản lý văn hóa địa phương đã làm cho nghề dệt thổ cẩm truyền thống dần được khởi sắc, dù vẫn còn khiêm tốn. Sản phẩm lưu niệm (túi, ví, dây đeo tay,...), áo váy hiện đại làm từ thổ cẩm ngày càng được thanh niên, phụ nữ trẻ sử dụng nhiều hơn trong các dịp lễ cưới, sinh nhật, dự tiệc, sự kiện văn hóa - thể thao của địa phương, đi lễ nhà thờ hàng tuần,... Kết quả này, bước đầu cho thấy, thổ cẩm truyền thống đã và đang trở thành hàng hóa đặc biệt, đã dần tiếp cận được với nhu cầu đa dạng của thị trường tiêu dùng.

Các dân tộc tại chỗ ở tỉnh Đắk Lắk đều theo chế độ “mẫu hệ”. Do đó, vai trò của Hội Liên hiệp phụ nữ trong bảo tồn, nghề dệt thổ cẩm truyền thống của tỉnh rất quan trọng. Hội Liên hiệp Phụ nữ tỉnh Đắk Lắk đã phối hợp với trung tâm dạy nghề, Trung tâm Giáo dục nghề nghiệp - Giáo dục thường xuyên vận động chị em đồng bào DTTS tại địa phương tham gia các lớp học nghề dệt thổ cẩm truyền thống, trong đó chú trọng kỹ năng dệt hoa văn để sản phẩm thổ cẩm phù hợp xu thế hiện đại; vận động các chị em tham gia tổ hợp tác dệt thổ cẩm; hỗ trợ cho tổ hợp tác vay vốn từ quỹ phụ nữ khởi nghiệp, đồng thời phối hợp với Ngân hàng chính sách xã hội tạo điều kiện cho phụ nữ trong tổ hợp tác có thêm nguồn vốn vay để mua nguyên liệu, công cụ sản xuất (máy dệt và các máy xếp sợi, máy cuộn thoi, máy cuộn sợi),... Ngoài ra, Hội đã phối hợp với các ngành đoàn thể của địa phương mang sản phẩm dệt thổ cẩm của chị em giới thiệu đến Nhà thờ, các trường học nội trú, bán trú trên địa bàn,

đồng thời đưa sản phẩm trưng bày quảng bá tại các gian hàng giới thiệu sản phẩm phụ nữ khởi nghiệp do các cấp Hội trong và ngoài tỉnh tổ chức, vì vậy sản phẩm dệt thổ cẩm của tổ hợp tác đã đến tay nhiều người tiêu dùng và được đánh giá rất cao về mặt thẩm mỹ cũng như chất lượng. Hướng đi của Hội Liên hiệp Phụ nữ tỉnh Đắk Lắk cũng rất sát với ý kiến của các doanh nghiệp được chúng tôi khảo sát về tiêu chuẩn để hàng thổ cẩm có thể xuất khẩu. 71,1% doanh nghiệp cho rằng cần tăng cường xúc tiến thương mại, 55,6% có ý kiến cần cải tiến mẫu mã, hoa văn; 51,1% đề nghị đa dạng lĩnh vực ứng dụng sản phẩm; 44,5% kiến nghị mở rộng quy mô sản xuất để đáp ứng nhu cầu thị trường.

Gắn nghề dệt thổ cẩm truyền thống với phát triển du lịch cộng đồng để xuất khẩu tại chỗ cũng là một hướng để phát triển nghề dệt thổ cẩm thủ công ở tỉnh Đắk Lắk hiện nay. Theo số liệu khảo sát của chúng tôi, 61,8% phụ nữ Ê-đê ở Thành phố Buôn Ma Thuột mong muốn được hỗ trợ để đưa thổ cẩm gắn kết với du lịch; tương tự ở phụ nữ Mnông (huyện Krông Bông) là 88,7%, phụ nữ Gia-rai (huyện Ea Súp) là 99,0%;... Đây cũng là mong muốn của nhiều doanh nghiệp liên quan đến du lịch, lữ hành. Tuy vậy, 71,1% doanh nghiệp được hỏi cho rằng để đáp ứng nhu cầu của du lịch, phụ nữ dân tộc thiểu số cần được đào tạo kiến thức, kỹ năng về du lịch; 55,6% cho rằng cần trang bị kiến thức chuyên sâu về nghề dệt thổ cẩm; 57,8% có ý kiến cần tạo không gian, cảnh quan phù hợp cho nghề dệt thổ cẩm phục vụ du lịch;... Ý kiến của các doanh nghiệp rất đáng để những người có trách nhiệm quan tâm. Đó là, để nghề dệt thủ công truyền thống phát triển gắn với du lịch, yêu cầu rất quan trọng là phụ nữ DTTS phải am hiểu kiến thức, kỹ năng về nghề dệt thổ cẩm - điều mà hiện nay ở các địa bàn nghiên cứu, phụ nữ DTTS đều đang thiếu và yếu. Thực tế, có một số điểm, khu du lịch ở tỉnh Đắk Lắk đã và đang đưa nghề thổ cẩm truyền thống vào phục vụ du lịch như: Buôn Akô Đông (phường Tân Lợi), buôn AlêA (phường Ea Tam), buôn Đăm Ye (phường Tân An), buôn Tong Bông (xã Ea Kao) và buôn Bông (xã Cư Êbur). Sự liên kết này, bước đầu, góp phần nâng cao thu nhập, cải thiện đời sống cho nhiều hộ gia đình DTTS. Từ đó, các hợp tác xã, tổ hợp tác dệt thổ cẩm đã mạnh dạn đầu tư, mở rộng quy mô sản xuất, không gian trưng bày sản phẩm, dịch vụ sinh hoạt nhằm đáp ứng nhu cầu cho du khách tham quan, trải nghiệm và mua sắm. Nhờ vậy, hoạt động sản xuất, trình diễn và mua bán thổ cẩm đã trở thành sản phẩm du lịch đặc sắc của cộng đồng. Song nhìn tổng thể, các điểm du lịch có kết hợp với nghề thổ cẩm truyền thống là chưa đáng kể, chưa bài bản.

Khuyến khích mặc trang phục truyền thống trong các dịp lễ tết của cộng đồng cũng là một giải pháp để giữ gìn văn hóa dân tộc. Trong cam kết của các địa phương sở hữu “Không gian văn hóa

công chiêng Tây Nguyên” với UNESCO, từ năm 2016 đến nay, Sở Văn hóa - Thể thao và Du lịch tỉnh đã cấp hàng chục bộ chiêng, bộ trang phục truyền thống cho các đội chiêng trong tỉnh: Đội chiêng dân tộc Mnông ở Buôn Đôn (xã Krông Na, huyện Buôn Đôn), 02 đội chiêng của buôn Pai Ar (xã Đăk Phoi, huyện Lắk); đội văn nghệ dân tộc Ê-đê của huyện: Ea Kar, Ea Súp, Ea H’leo, M’Đrăk, Krông Năng, Krông Pắc, Krông Ana và Krông Búk; cấp trang phục truyền thống Mnông cho đội nghệ nhân buôn Jiê Yuk (xã Đăk Phoi, huyện Lắk); đội nghệ nhân Ê-đê buôn Cuah A, (xã Yang Reh, huyện Krông Bông). Theo kế hoạch, Sở Văn hóa, Thể thao và Du lịch tỉnh cấp 60 bộ trang phục truyền thống và 03 bộ chiêng cho các buôn đồng bào dân tộc thiểu số trong tỉnh. Với phương thức này, trang phục từ nghề dệt thổ cẩm truyền thống dân trở lại vị trí trong cộng đồng. Bởi để bảo tồn, phát triển văn hóa truyền thống nói chung, phải làm cho người dân trong cộng đồng hiểu được sự cần thiết giữ gìn văn hóa cộng đồng. Chỉ có ý thức tự giác của mỗi người dân mới đủ khả năng để gìn giữ, phát huy giá trị văn hóa của dân tộc mình. Mọi sự hỗ trợ từ bên ngoài chỉ có tác dụng khơi gợi, đánh thức tiềm năng của mỗi cộng đồng, không thể làm thay họ. Theo số liệu chúng tôi thu thập được, hiện nay, có đến 94,9% phụ nữ Mnông (huyện Lắk) vẫn mong muốn mặc trang phục truyền thống trong các ngày lễ, tết quan trọng của gia đình, cộng đồng; 100% phụ nữ Mnông (huyện Krông Bông) ủng hộ con cháu mặc trang phục dân tộc trong các ngày khai giảng, đầu tuần ở trường; 91,9% phụ nữ Gia-rai (huyện Ea Súp) ủng hộ mặc trang phục truyền thống vào các ngày hội họp quan trọng của chính quyền yêu cầu; ở phụ nữ Ê-đê (huyện Cư M’gar) có 86,7% mặc vào các ngày lễ, tết quan trọng của gia đình, cộng đồng.

Từ những kết quả khảo sát, số liệu công bố của các Sở, ngành có liên quan của tỉnh Đắk Lắk những năm qua, đã cho thấy bảo tồn nghề thổ cẩm thủ công truyền thống cho đồng bào DTTS đã đạt được một số thành tựu nhất định; đã khơi dậy trong cộng đồng dân tộc Ê-đê, Mnông, Gia-rai... ý thức bảo tồn; niềm tự hào về văn hóa dân tộc mình. Mặt khác, các con số trên cũng đặt ra một số vấn đề về giải pháp bảo tồn nghề dệt thổ cẩm cho đồng bào DTTS ở tỉnh Đắk Lắk sau:

Thứ nhất, để nghề dệt/sản phẩm dệt thổ cẩm thủ công truyền thống đáp ứng nhu cầu đa dạng của thị trường hiện nay, các HTX, tổ hợp tác xã dệt thổ cẩm phải nâng cao tay nghề, cải tiến kỹ thuật, sáng tạo thêm nhiều kiểu dáng, mẫu mã sản phẩm, hóa vận mới. Đồng thời, cần nâng động, tích cực nắm bắt các cơ hội quảng bá, giới thiệu sản phẩm/nghề dệt thổ cẩm của dân tộc mình bằng nhiều cách thức khác nhau: Hội chợ, Hội nghị xúc tiến thương mại, tham gia các cuộc thi, sàn thương mại điện tử, mạng xã hội,... Sản phẩm thổ cẩm truyền thống cần được ứng dụng đa dạng hơn trong thời trang, nội thất, mỹ

thuật, hàng gia dụng (sổ sách, dây đeo thẻ tên,...).

Thứ hai, nghề dệt thổ cẩm thủ công truyền thống của các dân tộc thiểu số ở tỉnh Đắk Lắk nói riêng, các dân tộc thiểu số nói chung, là một hàng hóa đặc biệt, là một di sản văn hóa phi vật thể của một cộng đồng, dân tộc. Do đó, khi tiếp cận thị trường, đòi hỏi mỗi phụ nữ DTTS, các HTX, doanh nghiệp cần nắm được nguyên tắc bảo tồn, phát huy di sản văn hóa: Không thể chỉ quan tâm đến nhu cầu thị trường mà phá vỡ các dấu hiệu đặc trưng của thổ cẩm mỗi dân tộc. Chúng ta có thể cải tiến, đổi mới về mẫu mã, kiểu dáng, nguyên liệu, pha trộn màu sắc; song kỹ thuật dệt, hệ thống hoa văn thổ cẩm của mỗi dân tộc cần được bảo tồn nguyên vẹn giá trị. Nói cách khác, vừa phát triển các sản phẩm thuần túy đáp ứng nhu cầu của khách hàng, nhưng đồng thời vẫn phải giữ được các sản phẩm đặc trưng của mỗi dân tộc.

Câu chuyện bảo tồn nghề thổ cẩm thủ công truyền thống của các DTTS dưới góc nhìn di sản văn hóa và góc nhìn kinh tế là câu chuyện kết hợp hài hòa giữa truyền thống và hiện đại, giữa bảo tồn và phát triển. Việc này đòi hỏi, chính quyền địa phương, cơ quan quản lý văn hóa, người dân mỗi cộng đồng cần nâng động, sáng tạo nhưng cũng cần có bản lĩnh văn hóa để đưa thổ cẩm hội nhập thế giới như một sản phẩm văn hóa quảng bá, giới thiệu về dân tộc mình. Tránh bảo tồn, giữ gìn quá mức để nghề thổ cẩm không thể phát triển, nhưng cũng không nên chạy theo kinh tế để bỏ qua những yếu tố đặc trưng của văn hóa.

5. Thảo luận

Để bảo tồn và phát triển nghề dệt thổ cẩm truyền thống của đồng bào DTTS tỉnh Đắk Lắk giai đoạn hiện nay, chính quyền tỉnh Đắk Lắk cần:

- Nâng cao hơn nữa nhận thức của cộng đồng về giá trị văn hóa thổ cẩm mà họ đang nắm giữ để từ đó kết hợp với các cấp chính quyền, đoàn thể xây dựng các biện pháp hữu hiệu nhằm bảo tồn và phát huy những giá trị đặc trưng của nghề dệt thổ cẩm nói riêng và văn hóa thổ cẩm nói chung trong cộng đồng.

- Xây dựng không gian văn hóa thổ cẩm đặc trưng của tỉnh Đắk Lắk để bảo tồn và phát triển.

- Quảng bá sản phẩm thổ cẩm theo hướng công nghiệp văn hóa nhằm phát huy văn hóa thổ cẩm, đặc biệt là phát triển thị trường tiêu thụ sản phẩm theo hướng thương mại hóa và xem nghề dệt thổ cẩm là một trong những hoạt động sinh kế của cộng đồng, đem lại nguồn thu nhập cho gia đình và cộng đồng.

- Xây dựng thổ cẩm thành sản phẩm đặc thù của địa phương, tạo nên nét đặc trưng, độc đáo của sản phẩm qua đó vừa bảo tồn và phát huy được giá trị truyền thống trên sản phẩm thổ cẩm của các DTTS tại chỗ.

6. Kết luận

Những số liệu thực tế chúng tôi thu thập được tại các địa bàn nghiên cứu, bước đầu đã cho thấy

hiện trạng nghề dệt thổ cẩm truyền thống của các DTTS ở tỉnh Đắk Lắk hiện nay. Không có cách nào để nghề dệt thổ cẩm truyền thống trở lại như trước, bởi không gian sinh sống, điều kiện kinh tế-xã hội, trình độ nhận thức,... đều đã thay đổi như một tất yếu khách quan. Tuy nhiên, điều mà các cấp chính quyền, các cơ quan quản lý, người dân và những người quan tâm có thể làm để bảo tồn, phát triển nghề dệt thổ cẩm truyền thống là mang lại cho chúng một đời sống mới, mở ra cho sản phẩm thổ cẩm truyền thống thêm nhiều lĩnh vực ứng dụng

mới. Lời giải cho bài toán kết hợp hài hòa giữa yếu tố văn hóa và yếu tố kinh tế trong bảo tồn, phát triển nghề dệt thổ cẩm truyền thống của các DTTS tỉnh Đắk Lắk hiện nay là có sự tham gia trách nhiệm của các cấp, các ngành và cộng đồng dân cư trong mọi khâu từ quy hoạch vùng trồng nguyên liệu, đền hỗ trợ vốn, máy móc, kỹ thuật, đào tạo, xúc tiến thương mại,... Đặc biệt, cần phát huy vai trò của khoa học kỹ thuật, công nghệ, truyền thông để tăng cường, lan tỏa tinh hoa nghề dệt thổ cẩm truyền thống ra ngoài giới hạn của mỗi cộng đồng DTTS hiện nay.

Tài liệu tham khảo

- Bính, T. V. (2004). *Văn hóa các dân tộc Tây Nguyên thực trạng và những vấn đề đặt ra* (chủ biên). Hà Nội: Nxb. Chính trị quốc gia.
- Đam, L. N. N. (2014). *Nghề thủ công truyền thống của các dân tộc Tây Nguyên*. Hà Nội: Nxb. Văn hóa Thông tin.
- Hạnh, T. T. N., & Thu, H. N. (2020). *Nghiên cứu, bảo tồn và phát huy nghề dệt thổ cẩm của các dân tộc thiểu số tỉnh Đắk Nông* (đồng chủ biên). Hà Nội: Nxb. Chính trị quốc gia - Sự thật.
- Nguyễn, Đ. (1998). Lộ trình nghề thổ cẩm Tây Nguyên: Di sản văn hóa các dân tộc thiểu số. *Tạp chí Văn hóa các dân tộc*, số 3.

Thành viên thực hiện đề tài nghiên cứu. (2022). *Thực hiện phỏng vấn tại HTX thổ cẩm Tong Bông (xã Ea Kao, Thành phố Buôn Ma Thuột) và xã Yang Tao (huyện Lắk)*.

Thu, N. T. B. (2022). *Nghiên cứu thực trạng nghề dệt thổ cẩm ở Đắk Lắk, đề xuất giải pháp bảo tồn, phát triển*. Số liệu khảo sát do thành viên của đề tài thực hiện năm 2021, 2022 tại tỉnh Đắk Lắk.

Tỉnh Đắk Lắk. (2020). *Báo cáo chính trị tại Đại hội Đảng bộ tỉnh Đắk Lắk lần thứ XVII, nhiệm kỳ 2020-2025*.

Tổng cục Thống kê, & Cục Thống kê tỉnh Đắk Lắk. (2020). *Số liệu về dân cư, dân tộc của tỉnh Đắk Lắk có nguồn từ số liệu điều tra dân số, nhà ở năm 2019*.

THỰC TRẠNG BẢO TỒN, PHÁT TRIỂN NGHỀ DỆT THỔ CẨM DƯỚI GÓC NHÌN KINH TẾ, BẢO TỒN DI SẢN VĂN HÓA TRUYỀN THỐNG TẠI TỈNH ĐẮK LẮK*

Nguyễn Thị Bích Thu^a; Nguyễn Thị Thuận^b

^{a,b}Học viện Dân tộc

Email: ^a thuntb@hvdt.edu.vn; ^b thuannt@hvdt.edu.vn

Nhận bài: 14/10/2021; Phản biện: 21/10/2022; Tác giả sửa: 30/10/2022; Duyệt đăng: 04/11/2022; Phát hành: 18/11/2022

DOI: <https://doi.org/10.54163/0866-773X/777>

Dệt thổ cẩm là một nghề thủ công truyền thống mang đậm bản sắc của đồng bào dân tộc thiểu số ở tỉnh Đắk Lắk. Hiện nay, giao lưu văn hóa giữa các cộng đồng ngày càng dễ dàng, nhanh chóng; khoa học và công nghệ đang làm thay đổi diện mạo của đời sống;... đã khiến văn hóa truyền thống của các dân tộc thiểu số đứng trước nhiều thách thức giữa bảo tồn nguyên vẹn hay đổi thay để phát triển. Nghề dệt thổ cẩm truyền thống trong các dân tộc thiểu số ở tỉnh Đắk Lắk cũng không là ngoại lệ. Bài viết này góp phần vào việc bảo tồn nghề dệt thổ cẩm truyền thống của cộng đồng dân tộc thiểu số ở tỉnh Đắk Lắk từ góc nhìn bảo tồn di sản văn hóa và góc nhìn kinh tế.

Từ khóa: Bảo tồn; Dân tộc thiểu số; Dệt thổ cẩm; tỉnh Đắk Lắk; Phát triển; Di sản văn hóa; Truyền thống; Kinh tế.

* Bài viết thuộc một phần kết quả nghiên cứu của đề tài “Nghiên cứu thực trạng nghề dệt thổ cẩm ở tỉnh Đắk Lắk và đề xuất giải pháp bảo tồn và phát triển”, do Viện Chiến lược và Chính sách dân tộc chủ trì.